

hasonló „zsigereivel érző” ösztönember nem találhatja meg a kellő szavakat. Ezzel a kétségtelenül alkotói kifinomultságot, leleményt és arányérzéket kívánó megközelítéssel Otklős alakja valószínűleg elevenebbé, tapinthatóbbá válhatott volna, s ilyen lehetett volna az általa látott világ is, középpontjában a filozófussal, akinek érdekes lehetőségeket ígéro alvlnézetből megmutatni kívánt portréja se bontakozhatott ki igazán. Más kérdés persze, hogy e korántsem egyedül lehetségesnek vélt ábrázolásmód esetében árnyaltabb, többretű regény született volna, valószínűleg pedig jóval terjedelmesebb is annál a „gyorsregénynél”, amit Katkó tollából olvashatunk. Olyan mű, amelynek megírására Katkó — a maga szempontjából alighanem okosan és érthetően — nem vállalkozott. Kérdés tehát, számon kérhető-e tőle joggal, amit nem állt szándékában megírni. Csakhogy regényének alaphelyzete feltétlenül ilyen alkotást érdemelt volna.

Ebben a formájában ugyanis a *Háziörizet* annyiban érdekes csak, amennyiben a Rákosi-korszak kulisszatiúkait tárja, kétségtelenül fordultatos és jól felépített cselekménybonyolítással, az olvasó elé. Mindazt, ami a róla szóló dokumentumirodalomból mégiscsak alaposabban megismerhető, s ami ilyenformán csakis elmélyültebb, „belterjesebb” feldolgozás esetén válhatott volna irodalommmá. „Politikai kriminek nevezném, mert izgalmas cselekményével ehhez áll a legközelebb” — vallja könyvéről a fülszövegen Katkó István. Kár, hogy csakugyan nem lett több ennél.

VARGA Zoltán

NEMCSAK POLITIKAI KRIMI

Leonardo Sciascia: *Kiváló holttettek*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978

Meg nem nevezett és képzeletbeli országban vagyunk. Helyesebben szólva, nem Olaszországban, amit a szerző többek közt azzal is „bizonyít”, hogy egy helyütt egy Moravia-írás fordítását emlegeti, máshol meg az országban levő olasz nagykövetséget. S ugyancsak erre utal a regény névkészletével. Rogas, Riches, Azar, Amar, sőt Varga, ilyenféle nevek szerepenlek ugyanis szép számmal Leonardo Sciascia regényében, bár a mellettük szintén nem csekély számban megtalálható nagyon is olaszos nevek ugyanakkor azt sugallják, hogy alighanem maga a *Kiváló holttettek* írója sem kívánja tőlünk, hogy ezt az álcázási játékot túlságosan komolyan vegyük. Ám ezzel nagyjából már ki is merítettük mindazt, amit nem kell komolyan vennünk.

„Sűrű” a szöveg egyébként, valósággal egymást taszigálva kínálja magukat idézésre a lényegre tapintó „kihegyezett” mondatok, úgyhogy, a bőség zavarával küzdve, nem is tudjuk mindjárt, melyiknél állapodjunk meg. Ezért írunk ide többet is azok közül, amelyek ezt a nemzetközi karriert befutott, sikerrel meg is filmesített, s napjaink olasz politikai valóságát váteszian, „megjósoló” regényt, illetve a benne feltáruló helyzetet leginkább jellemezhetik. Mindazt, ami e krimiparódiának nevezhető könyvecske első olaszországi kiadásakor (1971), ha nem is csírájában csupán, de mindenképpen a fejlődés egy kezdetlegesebb fázisában mutatkozott meg.

„Tulajdonképpen arról van szó, hogy azok ellen kell megvédenie az az Államot, akik képviselik, akik fogva tartják. A fogva tartott Államot. És neki ki kell szabadítania. De ő maga is fogságban van: nem tehet mást, megpróbál rést vágni a falon.” Rogas felügyelő, a regény nyomozó-főhőse gondolja ezeket, az a Rogas felügyelő, akinek „elvei vannak egy olyan országban, ahol senkinek sincsenek elvei”. Neki mondja bizalmasan, de nagyon is sajátos elvekről árulkodva a Legfelső Bíróság elnöke többek közt az alábbiakat: „Hadd engedjek meg magamnak egy paradoxont, amely jóslatnak tekinthető: az igazságszolgáltatásnak, az igazságügyi adminisztrációnak az lehetne, és az is lesz, az egyetlen elképzelhető formája, amit az igazi háborúban tizedelésnek neveznek. Az egyén felelős az emberiségért. Az emberiség felelős az egyénért. A jövőben nem lehetséges más módja az igazságszolgáltatásnak. Sőt tovább megyek: sohasem volt más módja. De itt az ideje, hogy elméletileg megalapozzuk, kodifikáljuk. Lehetetlen a bűnösöket üldözni, gyakorlatilag, technikailag lehetetlen. Most már nem arról van szó, hogy tőt keressünk meg a szalmakazalban, hanem egy szalmaszálát kellene megkeresnünk benne.” Ezt követőleg pedig az 1630-beli perről mesél, amelynek vádlottjait pestis terjesztésével vádolták, s amelyben „indító-otkot a vádlottak terhére nem tudtak kimutatni, bizonyítéknak nyoma sem volt, és a bűnjelek is ellentmondtak egymásnak. De a pestis valóság volt: és ez a lényeg”. Következésképpen: „Az ilyen típusú perekben a bűnüldözésnek a legkisebb figyelemre se szabad méltatnia azt a kérdést, hogy az egyes vádlottak bűnösök-e vagy sem. A bírák számára soha semmilyen jelentősége se volt annak a kérdésnek, hogy a vádlott elkövette-e a bűnt vagy sem...” „Pestis” viszont csakugyan van Sciascia regényében, méghozzá olyan formában, hogy a terrorcselekmények járványszerű terjedése valójában nem is a járvány egésze még, hanem annak egyik megnyilvánulási formája csupán, amely járvány egészének groteszk formában történő érzékeltetése jelenti a regény témáját. Más szóval a terrorcselekmények, az őket kiváltó mélyebb okokkal együtt. Rájuk utalnak az alábbiak is a terrorista tevékenységgel gyanúsított fiatalokkal kapcsolatosan: „Rogas sajnálta őket, mindig sajnálta a fiatalokat, ha látta, hogy lenézésbe, dühös indulatokba zárkóznak. Persze van min

dühöngeniük, van mit lenézniük. De lenne min nevetniük is.” Hogy azonban csakugyan van-e lehetőség a nevetésre, arról már maga a szerző vall, regényének rövid utószavában: „Nagyon vidáman kezdtem írni, de amikor a végére értem, már egyáltalán nem voltam vidám.” Nagyon is joggal nem volt az. Mivel a *Kiváló holttestekben* megmutatkozó kép, a minden tekintetben ikerikírozó feldolgozás ellenére, vidámnak aligha mondható, sőt sokkal inkább hat félelmetesnek, mint nevetésesnek. Még ha ez a kettő a valóságban sem, különösképpen pedig korunk valóságában, egyáltalán nem zárja ki egymást.

Paródiaszerű politikai krimiként is rendhagyó krimiről van szó különben. Tekintve, hogy a „szabályszerű” krimiséma szerint, bármennyire bonyolult bűntényről legyen is szó, mindig annak kell kiderülnie, aminek kiderítése érdekében a nyomozás megindul, ez a leglényegesebb a dologban, sokkal inkább, mint a bűnösök ebből adódó hurokra kerülése és meglakolása, azzal az ehhez kapcsolódó „enkölcsi tanulsággal” együtt, ami amúgy is holmi mellékes járulékként van jelen csupán. Sciascia regényéből azonban nemcsak az utóbbiak hiányoznak, hanem az előbbi, lényegesnek mondott mozzanatok is, helyettük viszont egy kórkép bontakozik ki, olyképpen, hogy fokozatos kibontakozásával párhuzamosan válik maga a regény is krimiből mindinkább politikai művé, sőt kíméletlen társadalmi szatirává is egyben. Rogas felügyelő ugyanis az egymás után meggyilkolt ügyészek és bírák ügyében magányos gyilkos után kezd el nyomozni, a tettest az ártatlanul börtönbüntetéssel sújtott, de azóta szabadlábra került elítéltek sorában keresi, vagyis azok között, akiknek a büntetőjogászoktól lehet számon kérni valójuk, úgyhogy ezen az úton haladva hamarosan el is jut egy korábban feleséggylilkossági kísérletért minden valószínűség szerint alaptalanul ötévi börtönrre ítélt gyógyszerész figurájáig, gyanúsítottjának hajszolása közben azonban egyre inkább a szóban forgó gyilkosságsorozat politikai indítékai válnak nyilvánvalóvá, illetve a már említett álforradalmi terroristacsoportok tevékenysége. Számunkra mindenképpen, de lassanként a magányos gyilkos elméletéhez sokáig ragaszkodó Rogas számára is, aki előtt ezután a „magas politika” címűkus pókerjátzmájának mozzanatai is mindinkább láthatók lesznek, egyebek mellett az is, milyen szerepet töltenek be ezek a fanatikus, „forradalmasdiból” gyilkoló csoportok ebben a pókerjátzmában. Erről szóló értesüléseit kívánja a mindinkább kutyszorítóba kerülő, de a polgári demokrácia játékszabályait naivul komolyan vevő felügyelő a regény vége felé Amarnak, a Nemzetközi Forradalmi Párt főtitkárának tudomására hozni, ezért találkozik vele a Nemzeti Galéria épületében, ahol azonban — amint azt Rogas író barátja a tévé híradásából megtudja — a találkozó mindkét résztvevője gyilkosság áldozata lesz, „melléleg” majdnem egyidőben a Legfelső Bíróság elnökének megölésével. Ennek a kettős gyilkosságnak a körülményeiről azonban már semmi biztosat nem tudhatunk meg: Cusan, az író, Rogas bizalmas barátja ugyanis arról van

meggyőződve, hogy mindkettőjüket a KHK (Különleges Hírszerző Különítmény) nevű intézmény egy terroristának álcázott ügynöke gyilkolta meg, viszont a Nemzetközi Forradalmi Párt helyettes főtitkára a regény befejezésekor arról nyújt át neki „megdönthetetlen bizonyítékokat”, hogy a pártfőtitkárt maga a szintén titkos ügynökként működő Rogas lőtte le, őt pedig a másik ügynök, természetesen azért, hogy szerepére fény ne derüljön, úgyhogy ettől válik aztán a regénybeli helyzet végképpen átláthatatlanná. Nemcsak azért, mert a „megdönthetetlen bizonyítékok” számunkra ismeretlenek maradnak, hanem külön azért is, mert Rogas felügyelőt, akinek pedig az író jóvoltából nemegyszer a gondolataiba is bepillanthattunk, mindvégig talpig becsületes, tántoríthatatlan jellemű embernek ismerhettük meg. Ez ugyanis, mivel a szerző olvasót ennek ellenkezőjére, azaz a felügyelő titkos ügynöki mivoltára, sehoh, a legáltalványabb utalással sem készítette elő, akár még hiba, súlyos írói következetlenség is lehetne, ha nem lenne nyilvánvalóan szándékos fogás. Olyan szándékoltan hangsúlyozott, logikánkat bántó képtelenség, amely, eredményét tekintve, nem más, mint a megismerhetetlenségnek az olvasó — főszereplő kapcsolatára való kiterjesztése, mintegy a „logikátlanság logikája” által pótolva föl velünk a kérdést, ugyan miért kellene az olvasó bizalmának a regényalak iránt igazolódnia olyan világban, ahol senki senkiben sem bízhat már többé. Más szóval: honnan ismerhetné az olvasó a felügyelőt jobban pl. Cusannál, aki Rogasszal hosszú éveken át baráti kapcsolatban állt, miért éppen a nyomzóról derülne ki az igazság, ha egyszer az igazság kiderítésének feltételei már semmilyen formában sem állnak fenn többé.

Ami ugyanis egyáltalán kiderülhet még, sőt aminek éppen ebből az átláthatatlanságból fakadóan ki is kell derülnie, az már mindenképpen csakis egy meghatározott állapot lehet. Azoknak a végsőkig dehumanizálódott, morálisan is mélypontra jutott társadalomra valló válságtüneteknek az összessége, amelyek közt a hatalomért marakodó különböző politikai pártokat, a háttérben működő titkos „vezérkarokat”, üzleti érdekszövetségeket éppúgy megtalálhatjuk, mint a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás teljes csődjét, vagy magát a különféle színezetű terrorista csoportok tevékenységét, s ehhez szorosan kapcsolódva a forradalmár szerepében való tetszelgést, ami sajátos módon egyes tisztán látó, de ugyancsak forradalmármarkodó és a „polgári író” címkéjétől riadtan menekülő írástudók magatartásában is kifejezésre jut, amint azt Nocio író és az ultrabalos teóriákat hirdető s talán a gyakorlatban is alkalmazó Galano komikus kapcsolatának esetében is tapasztalhatjuk. Kettejük karikatúraszzerűen ábrázolt barátsága ugyanis éppúgy fényt vet a forradalom és a forradalmár fogalmának bizonyos devalváltságára, mint arra, hogy a forradalmat az adott helyzetben azok a forradalmi nézeteket valló és hirdető politikai erők nem merjük megkockáztatni, amelyeknek helyébe, akarva-akaratlan is a barikád túloldalán lévők érdekeit

szolgáló módon, de szükségszerűen töltve ki a számukra kínálkozó úrt, a szóban forgó terrorista csoportok léptek. „Nem vállalhatjuk azt a kockázatot, hogy kitorjón a forradalom” — mondja a Nelzetközi Forradalmi Párt főtitkárhelyettese a regény utolsó oldalán Cusannak, az írónak. — „Egyelőre. Ebben a pillanatban.” Zárómondatként erre válaszolva pedig maga Cusan ismétli meg ugyanezt, még egyszer aláhúzva ezzel, hogy a könyvben karikírozó eszközök segítségével elének tárt helyzetkép valójában nagyon is forradalomra érett állapotokat jelöl, egyfajta mesterségesen „késleltetett” forradalmi helyzetet, ha úgy tetszik, amelyben, legfőképpen a nemzetközi erőegyensúly megbomlásától való nagyon is érthető félelem miatt, egyetlen felelős politikai erő sem meri vállalni a kezdeményezést — ez pedig alighanem nagyon is jellemzője a mai olasz helyzetnek. Ennek a helyzetnek groteszk ikórképét jelenti Sciascia regénye tulajdonképpen. Végső fokon pedig mindazoknak a másfajta veszélyeknek a jelzését és számbavételét is egyben, amelyeket ez a fajta késleltetés magában hordoz. Számunkra legalábbis úgy tűnik, mintha csak napjainkban éppen ennek a késleltetésnek a következményeit tapasztalnánk. Valójában a hosszú időn át megoldatlanul maradt problémák felgyülemelésének következményeit.

VARGA Zoltán

A TÖRTÉNELMI TÉMA KOMPETENCIÁJA

Nagy András: *Toron, 1867*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978

A Magvető Új Termés sorozatának egyik vékonyka köteteként jelentek meg nemrégiben Nagy András elbeszélései. A címbe foglalt „sorsfordító” évszám mellett a kötet hátsó borítóján olvasható szöveg három mozzanata ragadta meg elsőként figyelmünket: az egyik egy sor történelmi név említése, a másik azoknak az erkölcsi-filozófiai kérdéseknek a felvetése, amelyekre az elbeszélések írója e nevekkel kapcsolatban aszszociál, a harmadik pedig az önéletrajzi jegyzet első mondata: „21 éves *egyetemista vagyok*.” Szokatlanul frappáns szerzői fülszöveg, amely mögött egy eredeti — és különösen korai — elbeszélői indulás áll: pontosan meghatározható orientáció és érdeklődés, a morálfilozófiai problematika iránti érzékenység, a konkrét történelmi szituációkban rejülő, absztrahálásra, esetleg szimbolizálásra alkalmas prózai lehetőségek kutatása, az eszmei/gondolati tartalomnak megfelelő szikár, tiszta prózai artikuláció kialakításán való fáradozás. Az előbbi komponensek a legközvetlenebb formában, az utóbbi egyelőre még csak tendenciaként van jelen az elbeszélésekben. A nyelvi megformálás ugyanis még nem egyenletes,